

ნათელა ფარტენაძე ფონეტიკური თავისებურებანი მარადიდულ კლარჯულში

მარადიდულ მეტყველებაში დასტურდება რიგი ფონეტიკური თავისებურებები, რომელთა დიდი ნაწილი ზოგადად კლარჯული ან კიდევ სამხრული მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი, თუმცა გვხვდება კერძო შემთხვევებიც.

ბგერითი შედგენილობა. მარადიდელთა მეტყველებაში ძირითადად გვხვდება **ღ** და უმარცვლო **უ**.

ისევე როგორც მთლიან სამხრულ მეტყველებაში (იხ. ფალავა, კლარჯეთი, 2016: 531-532; ფალავა, შავშეთი, 2011: 220-221; ფალავა, მაჭახლელი მუჭაჭირები, 2017: 198-199; ნიჟარაძე, 1975: 58-60...) მარადიდულ კლარჯულშიც დასტურდება ნახევარხმოვანი **ღ'** (**ი'** ს პოზიციური ვარიანტი), რომელიც, როგორც მოსალოდნელი იყო, უმეტეს შემთხვევაში დამავალი დიფთონგის შემადგენელი ნაწილია და გვხვდება სხვადასხვა პოზიციაში:

ა) სიტყვის ბოლოში **ა'**, **ე'** და იშვიათად **ო'** ხმოვნების შემდეგ: აქ **ბეგაღ** რომ მოვდოდა, მაშინგზედედესთვინ უთქმია (ზემო მარადიდი); კვერცხი ვურთოფ, ძე, მოზელვა ესე, ორი, ის ემეა, კაშული დულურთი, მოტიალდეგი **პანაღ** (ბერძნევი); **რაგაღ** მედსლებოდა და დემელაპარიკებოდა (ხინჯანა); **ერთსხვაღ** წევდა, რომ **არაბაღ** აართვენ, სახლიც აართვენ და დარჩენ ორთაში (ხინჯანა)...; ჯენნემი ქოქში **წეღ** მეთქი, გივიარევი. აქიდამა **წეღ**–მეთქი, გუუშვი (ზემო მარადიდი); ასე **ხეღ** დარჩება (შერიფი); წინა **ღღეღ** იქ ვიყავი,

ახლა კიდევ წევდე-მეთქი, მინდა (ხინკანა)...; **ლეჩოდ** ჩვენც ვაკეთავთ (ხინკანა); **ნენე-ბაბოდ** გყავს? (ხინკანა)...

ბ) ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის: ნელის **ზედღან გეძღობდა**, ათლეტი გამოვდოდა, მე ათლეტი არ გამუალ...; მახარებელად რომ მოვა, რახი **მედთხოვავ**, ხილი **მედთხოვავ**, ბაქლავა **მედთხოვავ**, ქათამი **მედთხოვავ**. სუფრას **დეფჩირვენ**, გოგოს თარაფები წინდანინ მოვლენ, დაჟღებთან მასაზე და მაშინ **მედთხოვებენ**; მეც იქავრი რუსული ვიცოდი და ერთი დონუმი დერი გაკათვე-მეთქი (ხინკანა)...; ბაბა **ანედღან**, **ნენედღან**, სხვად ვისგანდა დედნავლო გურჯული? (ბერძნევი); არ უშავს, მეტი ბევრი არ მაქ, მეტი **ცოტად** არ მაქ (ხინკანა); რავად **მედსლეობდა** და დემელაპარიკებოდა (ხინკანა); იქავრი ხალხ უთხრა, **წამოდთ** აქა და ჯიშები-ჯიშები გაანანილა (მაჰმუდიე)...

გ) ხმოვნებს შორის: ჩემი ათელიადსზედღან **კადალული** იყო, იმაზე ებოტებიან (ზემო მარადიდი); წასლა-მოსლა მეტი **კადა**, გაცნობა მეტი **კადა**; **ტადაშვილი** მომიკტა, ზეციედ (ხება); ჩვენში მეტი ჩეთინია, თქვენში – **ყოლადა**. ჩვენში **ვარადოლა** შიშა ვერ მოჭრი (ხინკანა); ახლა ტრაპზონში ჯამეზე **ხოჯადა** (ბერძნევი)...

იშვიათად გვხვდება **ღ** აღმავალი დიფთონგის შემადგენლობაში ისიც თურქულიდან შემოსულ სიტყვებში: **დერი** იყიდება ოზდაექს ყირმიზ ალთუნათო (ზემო მარადიდი); **ბედდავა** ნიჩაბს ატყაპუნავ, გზა არ მივა (მურადიე); ამის ბაბადს ბაბად **დუზზე** მეტი იყო (ზემო მარადიდი); მეც იქავრი რუსული ვიცოდი და ერთი დონუმი **დერი** გაკათვე-მეთქი... (ხინკანა); კვერცხი ვურთოფ, ძე, მოზელვა ესე, ორი, ის ემეა, კაშული **დულურთი**, მოტიალდები ჰანად (ბერძნევი); სამი კაშული **დულურთი**, ერთი ჩად ბარდალი ზეითუნი **დალი**, კარქანა მოზილო (ხინკანა); **დელქენჯებს** არ ყავდენ ნავი,

აქავრელებს ყავდენ... (ეშმე ახმედიე); ბურსას არის ამ **ღაზის** გამგნებელიო, იქა წევდოდა (გულდობი)...

უმარცვლო უ' მარადიდულში, ისევე როგორც სხვა სამხრულ კილოებში, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად არის მიღებული: იმ დუამ რა'ნდა ქნას, კროხმა თუ არ **გამუარჩია**; დაკრილი პური მაქვან, ახლა **გამუაცხე**, თიბილი; ზორით **გამუაგზანენ** (შერიფიე)...; აქ მალაზიები არიან და **მუაქვან** პური... შეიძლება დაიკარგოს პირისნიშნისეული ან ფუძისეული თანხმოვანიც: ზამთრის შიშა **მუაგროვებდი** (ქვემო მარადიდი); კად თათული **მუა** (აღლიე)...

ძირითადი ფონეტიკური პროცესები. ფონეტიკურ პროცესთაგან მარადიდული კლარჯული მეტყველებისთვის დამახასიათებელია: ასიმილაცია, დისიმილაცია, სუბსტიტუცია, მეტათეზისი, ბგერის დაკარგვა, ბგერის განვითარება. გვხვდება ანალოგიის, აფრიკატიზაციის, დეზაფრიკატიზაციის, სრულხმოვნობისა და კონტამინაციის შემთხვევებიც.

ასიმილაცია. გავრცელებულია როგორც ხმოვანთა, ისე თანხმოვანთა ასიმილაცია. ბგერათა დამსგავსება ხდება როგორც კონტაქტურ (უპირატესად), ისე დისტანციურ პოზიციაში. ნაწილობრივის გვერდით, საკმაოდ ხშირია სრული ასიმილაციის შემთხვევები.

შედარებით ფართოდაა გავრცელებული რეგრესული მიმართულების ასიმილაცია, რაც ნიშანდობლივია საერთოდ ახალი ქართულისთვის. ხმოვანთა დამსგავსება უმეტესად რეგრესული და კონტაქტურია. იგი ძირითადად ზმნისწინისეულ ხმოვნებს მოუდით. როგორც ცნობილია, ქართულ პრევერბისეულ ხმოვანზე გავლენას, ჩვეულებრივ, აფიქსის ხმოვანი ახდენს.

ა. ხმოვანთა რეგრესული ასიმილაცია

ფართოდან გავრცელებული ხმოვანთა რეგრესული, შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში კონტაქტური ასიმილაცია, კერძოდ, პრევერბისეული **ა, ო, ე, ი** ხმოვნების ფუძისეულ **ი, ე, უ** ხმოვანთა (ჩვეულებრივ, გვარისა და ქცევის პრეფიქსთა) მიერ დამსგავსება:

აი > ეი (ეე): ნეექცა, მოვლოდა ჰაცხადდან ღამეში, **ნეექცა**, ღეეცა, სისხლი შაადგა **ღეენყო**; ადამი ძირში წყალი და ტალახია, გიექანა, **ჩეეფლა**; წელის ზედან **გეეძრობდა** (ერდემლი); ბათუმიდან ზედთკენ წასლიხან ინსნებმა ბოში ნავი **ნეეყვანდენ**; ჩვენ თურქჩე დეეგლაპარიკავთ, ისე არ **დეეგლაპარიკებენ** (ბერძნევი); საზღვარი რომე **ჩეეკილტა**, ჩემი ბიბი აქ დარჩა; ქალი–ბალანა ჩუმათ **ნეეყვანეს** აქიდან, ისე მიცეს (ზედა მარადიდი); დანიშნული ქვეები მარადიდს **ჩეეტანენ**; ესენი ჯუმეებზე **ნეეჩხუბებოდენ**; იმის მემრე **ღეენყებდენ** ხუმრობა (ხინწკანა); არიფეე საფანჯას უმუეს-ლეღია, არ'ნა **გეეარო** (შერიფეე); დედეებმა გეარენ აქა, დიდი ღელე **ღეენახენ**, თქვეს: ეჰე, ჭო, ჭოროხი! აქაა! დადგენ, აქ გააშენეს სოფელი (ნურუ ოსმანიე); აქიდან ადლიაში ყანა არ **დეეჭირება**, ჭკვა ნოხსანი, ახლა დეეჭირავ თუ? (ნურუ ოსმანიე); **გელი** გაღმა (ერდემლი)...

აი > ეი; ოი > ეი: დისტანციური ასიმილაციის დროს იკარგება მაასიმილირებელი **ი**¹:

დედეებმა **გეარენ** აქა (შერიფეე); ჩვენ თურქჩე **დეეგლაპარიკავთ**, ჩვენი ლაპარიკი სხვაფურია, ქლასკურის გურჯიჯეს არ ეწყობა: მარადიდის მაჰალეები **გეეხსენო**? (ნურუ ოსმანიე); ახლა **დეეჭირავ** თუ? (ნურუ ოსმანიე); იმტე ტიკნაძეები არიან, ჰამა არ **გეეცან**; ისინი თავღია'და მოვლონ, ჰანტალონები'და ეცვან და მე'და **ჩეეცვა**? (ერდემლი);

¹ აქ ჭოროხში იგულისხმება დიდი მდინარე, დიდი წყალი და არა საკუთრივ მდინარე ჭოროხი.

ვინმე მოვა, გედევცვი და იქნა... შვიდი წელი ერთხელად ვიყავით, იმის უკან გვეყარეთ; ნავში'ნა დადგეო თუ წეხვიდეო... (ხება); **წევლოდაო!**; გოგო თხოვნაზე **წევლოდენ** დიდვანები, წინ ბიჭები არ **წევლოდენ** (ადლიე); ენწინ ქალე-ბი **წევლოდენ**, გადანყვეტდენ, მერე კაცები **წევლოდენ**, აჩუქვებდენ (უღიბეი)...

ამეველე ერთი ბურნაჯი, წევყვად; ძირში დასაგები, დასა-ჟდომელეები, ისინი **წამეველე**; ვუხტებოლი და რა ვიცი, როდცხა **პანაღწამეგზარდე**; ისინი თავლია'და **მოვლონ**, **პანტალონები**'და ეცვან და მე'და ჩევცვა? (ერდემლი)...

ა' ხმოვნით ბოლოვდება ზმნისწინი **გადა-**, რომელსაც უშუალოდ ეკვრის ზმნის ფუძისეული -ი', რომელიც იმსგავსებს პრევერბის უკანასკნელ ხმოვანს, შემდგომი პროცესია ნაასიმილაციარი ე'-ს მიერ ზმნისწინის პირველი ნაწილის ხმოვნის ა'-ს დამსგავსება (გადა- → გადე- → გედე-: ერთი ღამეზე საზღვარი შორს **გედედანეს** (ზემო მარადილი); ნენემა თურქჩე ლაპარიკობდა, ჰამან გურჯიზე **გედევლოდა** (ადაფაზარი); რა ექნა, სული **გედეგრჩინა**; **გედეგზუბა** და არ იქნებაო; ფადიმე ბიბიასთან **გედევიარდი** (ქვედა მარადილი); აქა **გედემერიენ** სხვაები (ნუსრეთიე)...

იგივე პროცესი ხდება ზმნის ფუძისეული -ი'სა და უ'ს სრული დამსგავსებისას:

მე არ **გიდიმილოთ**; ჰამიდლორი და ბიბერი **გულუურევენ**, ჰამა არ იქნება, არ იჭამა...

ორი ხმოვნის ცვლა იშვიათად გვხვდება მარტივ ზმნისწინიან ფორმებშიც:

ვიყიდავთ, ვჭამთ; ყანები მქონდენ, **შიმიძლიოდენ**, ვმარგლიდი (ნუსრეთიე)...

ვიწრო ი' ხმოვანი ნაწილობრივ იმსგავსებს ფართო ა' ხმოვანს და აქცევს მას საშუალო ე-დ. პროცესი აქ არ

მთავრდება და სრული ი' გვაძლევს ნახევარხმოვან **ე-ს:აი > ეი > ეე:**

სუფრას **დედჭირვენ**, გოგოს თარათები წინდანინ მოვლენ, დაჟდებიან მასაზე და მაშინ **მედთხოვებენ** (ზემო მარადიდი); დანიშნული ქვები მარადიდს **ჩედტანენ** (ბალაბანსირთი); სედიყამა ბავში უუნევია და **წედყვანაო**; ისე არ **დედლაპარიკებენ** (ნურუ ოსმანიე)...

ი'-ს მიერ ა-ს ნაწილობრივ დამსგავსება თითქმის ყველა დასავლურ კილოს ახასიათებს (კუბლაშვილი, 1959:224), მაგრამ მარადიდულში ხშირია ი'-ს მიერ ა-ს სრული დამსგავსების შემთხვევებიც, **აი > იი:** ჩლატი მომიტანენ, წყალში **ჩიმიცვინდა...** (ბერძნევი); ქორწილზე არ **დიმიძახვენ**, მათაც არ მოვლენ (აღლიე); იქ ჩერმულში **წიმიყვანენ** და იქ დევნახე, ჰამა შორ; მე წელინაღში ერთორჯერ ბათუმში ჩამუალ, ჰამა გარში არ **გიმიშვებენ** (ხება); ჩვენ რომ პატარა ვიყავით, ბაბამა **ჩიმიყვანდა** ჭოროხი პირზე (უღიბევი); ნატეხარაები ჰიჩ არ **გიმიგია** (მურადიე); გელინი რომ მამამისის სახლიდან გამეყვანდნენდა კაცის სახში მიიყვანდენ, ბანი ეტყოდენ: თავიდან ჭკვა **გიმივდა**; პური ბორჩხაში დათესევედენ, აქ არ **დიმინახია**; ჯენნემი ქოქში ნედ-მეთქი, **გივიარევი** (ზემო მარადიდი); ვაჭამო-მეთქი და ზედან **წიმისმია**; ახლა რომ მაშინა არი და წიკვენ, მოგიტანენ, კალოზე **დიგიყრიან**, ისე განა არ იყო (ნურუ ოსმანიე)...

იშვიათია ე'-ს მიერ ა-ს ნაწილობრივ დამსგავსების შემთხვევები, **აე > იე:** ადაში ძირში წყალი და ტალახია, **გიექანა**, ჩეიფლა (აღლიე)...

თუმცა ხშირია **აე > ეე'** სრული ასიმილაციის შემთხვევები: ღამეში, წედქვა, **დეეცა**, სისხლი შაადვა დედწყო; ჩემი იმდენია, სხვა დემელია! (ნურუ ოსმანიე)..., მათში ჭარბობს ისეთი ფორმები, როცა აღნიშნულ კომპლექსში ჩართულია

პირის ნიშნები: იმ სოდ კად **დეგელაპარიკებოდა** ფადიმე ბიბიამა; ვინმემ არ **გეერევა**, ჰამა დაბანჯი კონუშმაქ დასალი იყო (მურადიე); **დემენვება** (საჭმელი – ჩამწ.) და რძალმა **ნემეკინდლება**; რავად მედსლებოდა და **დემელაპარიკებოდა** (უღიბეი)...

ოე > ეე: მაშინ მაშინის გზა განა ხომ რამ არ იყო, შიშა **მეგეტანა**; შეყვარებულად, **გამევეთხვე**, ნავეყვი და მორჩა, გათავდა; მე დედამთილს **მევენონე** (ახმედიე); ისინი **მემენონა**; ხება, ხებიდან აქ **გამევეთხვე**, ონ ალთი წლის, ათი და ექსი წლის (ხება); ისტერ **მევენონოს**, ისტერ არ **მევენონოს**, ილლე'და წესულიყავ (ხინწკანა)...

აუ > უუ: ტათლი-მათლი გავაკეთავთ, **წულებდით** წასლიხან; მოზობლეფში წეხვალ, დიმიძახვენ, ჩემი ბიბიად თვალი **უუხვიეს**, წეყვანეს (ნუსრეთიე); ჩალიღერში **ჩუუკიდე** და დავნვი; ალთუნი **დუუმალია**; ორი კოჭობი წითელი **წურთმია** (გულდობი); ვოტკა **ჩუუნყია** ბოთლებით წყალში; ვოტკა უსმია და სული **გუდუურჩენია** ხოჯას (ახმედიე); ჭადი ქფილ **გუდუურევენ**, გამოაცხობენ, უინჭარი ფხალში **გუდუურევენ**, ფხალი ხარჩო; მე დვენახეო, სედიყამა ბავში **უუნვია** და წეყვანაო (შერეფიე); ისე არ დეგლაპარიკებენ; ნატეხარაეები ჰიჩ არ გიმიგია, **უუცილებელია**; აქიდან ინგლისელები რომ ბათუმისკე წევდენ, სომეხები **გუუშვენ**; საჭმელი ვჭამთ, **დუუძახ**; ჩიტებ **გუუხარდებიან**, მოვლენ; ამას **გუდუუდე**, ამნებს **გუდუუდე** (მაჰმუდიე)...

ოუ > უუ: ქათმები მოვხარშავდით, მედთხოვებდენ ქათმები, **მუუყვანდით**; დღეს ამეგბასრე, ქათმებს ის **მუუზილე** (ქვემო მარადიდი); ამის ხისიმს გაღმა სახლი ქონია. ყორე **გამუუჭრია** (ხება)...

ეი > იი: რატონ მოხველი და ახლა **შიმიყვარდენ** და არ'ნა დამავინწყონ; გამჩენელმა თელი მურაზი **შიგისრუ-**

ლოს; სახში ძალი არაა თვარა, მე რამ არ **შიმიძლია** (ხინწკანა); მაშინ ამხანაგებმა გააკეთებინეს, **შიგიფერებდენ** ასე, ისეო და **შიგიყვარდებოლა** (ხინწკანა); ჩემი სოფელში ჩემი თავი არ **შიმიშვენ** ასკერმა (მაჰმუდიე)...

ოე > ეე: არ ვიცოდი და რა'ნა **მემენატროს** (გულდები); თუ როდესა ძალმა **გამეესხლიკებთან**, წადი, ეტყვიან, უკან მოდიან; მეტკინება, **მემეშვება**, მეტკინება (აღლიე)...

ნაწილობრივ იმსგავსებს: **ოი > ეი (ეე):** რახი **მედთხოვაგ**, ხილი **მედთხოვაგ**, ბაქლავა **მედთხოვაგ**, ქათამი **მედთხოვაგ**; გელინი რომ მამამისის სახლიდან **გამეყვანდენ**და კაცის სახში მიიყვანდენ, ბანი ეტყოდენ; ცივი წყალთან სუფრა გახსნა, **გამედლო** ვოტკა (ბალაბანსირთი); ტაროსები **მედშალა**; გოდორ რომ **მეგვიდაგ**, იმამ დაამძიმავს; რავადმედსლებოლა და დემელაჰარიკებოლა; სოკო აყიროს სხვა ჯინსია: ელატება ხეზე, ედარს, ამფერს **გამედბამს** (შერიფიე); ახლა მე ერთი რამ **მეგიყვე** (ხება)...

გვხვდება ხმოვანთა ასიმილაციის სხვა შემთხვევებიც: ასე, **ზომო**, კატა გაგავდებდით (დენიქოე); ღამეში ჩვენი კაცები ამდგარან, **მოზობლებს** უთხრენ (ბალაბანი); უმფროსი ბიჭი ბათუმში მყავს, ერთი დიდი იგზე მყავს, **მოზობლათ** (ქვემო მარადიდი); **მიორე** სოფლიდანაა ქალი (შერიფიე); **მიერემა** თოთოვრათობა მუშავობს, ესაა, სხვა... (ბერძნევი); პანაჟ ბიბერი მაქ **დარგილი** (ხება)...

რაც შეეხება ხმოვანთა პროგრესულ ასიმილაციას, მარადიდელთა მეტყველებაში არ დაგვიდასტურებია.

ბ. თანხმოვანთა ასიმილაცია. როცა მაასიმილირებელი ბგერა უშუალოდ მოსდევს ასიმილირებულს, ასიმილაცია, ჩვეულებრივ, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ნაწილობრივია. შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში ხდება მუღერთა დაყრუება. დასტურდება ყრუთა გამუღერებაც.

მულერი იცვლება ფუნქციური ან მკვეთრი ბგერით იმის მიხედვით, თუ როგორია ასიმილატორი: ფუნქციური წინ მდგომს აფუნქციურებს, მკვეთრი – ამკვეთრებს.

მულერთა გაფუნქციურების ნიმუშებია: **ბთ>ფთ**: **ვყიდულოფთ**; **ვაკეთეფთ**; ჩემი ბიჭმა გოგო **ექიმეფთან** წეიყვანა (ხინწკანა); ასე კოკოები, **დავდეფთ**, მემრე ფქვილში ამუურევთ კარგა, ცოტა ხანს დავაყენავთ და იმის მერე ასე გავშლით (გობლუქი)...

ბს>ფს: დანი, წამსლელები არიან, ყველამა მის გვარი **ექიფეს**... (მაჰმუდიე); იმან იმფერი კადგამუაცხოფს (ქვემო მარადიდი); მე ცოტა არ შიმიძლია; თლათ დიდი ბიჭი ქალაქში **ცხოვროფს**; უკრიან, პიტი–პიტი... **რაცხიფეს**; ის არ შიასვამ, ვოოო, ე სახლი ზედდან **დაგამხოფს** თავზე; შვილები ყავს, შვილებმა ყველა **მუშაოფს**; ფეხები **მანუხიფეს** და ექიმთან და წევდე (ზემო მარადიდი)...

გც>ქც: ერთი ძროხა შვიდი ვინცხას შეეტოლები და დაკლიან, **მოქცემენ**, გაანანილებენ (ხება)...

გქ>ქქ: ჩვენ გავკითხავთ, ხელნაწერი გაქვა, კად ხარ, არ გაქ – **გაქქესლაავ** (ხინწკანა)...

ცბ>ცფ: ავათაც არ იყო, **უცფათ** მომიკტა, ჯამთელი, კად ბალანა იყო (ზემო მარადიდი)...

გწ>ქწ: **მოქწონდენ** აქავრობა? (ხინწკანა)...

მულერთა გამკვეთრების ნიმუშებია, **მწ>ჰწ**: **დაჰწნილი** არ ვაკეთეფ, იმდენი არაა, რომ **დაჰწნა** (დენიქორ)...

კბ>კპ: ასე რომ **მოკპინავ**, გატყდეს'ნა (შერეფიე)...

გყ>კყ: კიდევ კად, ზექერიავ, გოგო არ **კყავს** (ზემო მარადიდი)...

წბ>წჰ: აქა საცივ **სანეჰელ** უძახიან (ეშმე ახმედიე)...

დყ>ტყ: ერთიყ ავადეველი გოგო მყავს, **ავატყოფი** ჭკვიდან; მე და დედამთილი ვართ სახში, მარა ჩემი

დედამთილი ავატყოფია, რამეს ველარ აკეთავს...
(მურადიე)...

დისტანციური, რეგრესული ასიმილაცია გვაქვს, **სტ> შტ:**
შაჭმელი მიცენ; თურქმა ალმანიას **შაჭმელი** მუუჭრა;
შაჭმელში კაკალი თუ არ არი, თხილი ვხმაროფთ; ყურძნის
შაჭმელი, ვაშლის **შაჭმელი**, სუთლი (უღიბეი); **შაჭმელი**
შიჭამენ, ქათამი გაანითლავ...

იშვიათია თანხმოვანთა პროგრესული, ნაწილობრივი
ასიმილაცია: თოხით ამოვთხრი, **შით** თესლი ჩავყრით
(უღიბეი); ნახვარ გზაზე ერთი ყათირი **მოკტა**; ღმერთმა თუ
დღე არ მიცა... ახალგაზდა იყო, **მოკტა**; კაცი მალე
მომიკტა, თვარა... ახალგაზდა იყო ჯერ, არ ვიცი, არ
მახსოვს, სამოცისა იყო თუ არ იყო (მურადიე)...; ასევე:
ვინცალა>ვინცლა>ვინცხა; **რაცალა>რაცლა>რაცხა**: სახში
ვინცხა მოვდა, ღმერთმა **რაცხა** მომცა, ჩემი სახში
მომსლეელი უჭმელი ჰიჩ ვინმე არ გავგზანი (ნუსრეთიე)...

კგ>კქ: ჩიმიან დედსწავლა, ერთი ღროს არ **დავარქავდა**,
დედსწავლიდა; ჩვენი ენა **დავვარქეთ**, კად არ არი; ამ
სოფელში სულ ქართულათ დევლაპარიკებდით; **დავვარ-**
ქეთ ჩვენ ქართული (დენიქოდ)...

ხდ>ხტ: ჩემი ლაპარაკს **მიხტებიან?** (ნუსრეთიე)...

ცდ>ზდ, ძდ: **ორმოზდაშვიდი** ჟალონი ბაქლავა გავა-
კეთე მაშინ (ზემო მარადიდი); **ოზდახუთი** წელი იმიან უგა-
მუუსლეელი იმუშავა, წელიწადში ერთი თვე დასვენება;
ორმოზდაერთში აღიდებულა ღელე, წუელია; მე **ოზდაათში**
დაბადებული ვარ, რამითი გამოდის? (ახმედიე); იქიდან
მოსულან, ოცი სახლი გუუკეთებიან, გამხდარა, **ოზდაათი**
გამხდარა (შერიფიე)... ეს უკანასკნელი ფორმები დემა-
ფრიკატიზაციის შედეგადაა მიღებული.

დისიმილაცია. დისიმილაციის შემთხვევები გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე ასიმილაციისა. გვხვდება როგორც თანხმოვანთა, ისე ხმოვანთა განმსგავსება.

ა. ხმოვანთა დისიმილაცია. აბსოლუტურად ერთნაირ ხმოვანთა განმსგავსება, ჩვეულებრივ, რეგრესულია და შეიძლება იყოს კონტაქტურიცა და დისტანციურიც:

აა > ეა: კალათი ხელზე დედდევ, ხეზე **ეხვალ** (ადაფაზარი); ასე პანაღ მაქოქი აქვა, საბელი ასე **ევა-ჩევა**; გარეთ არ **გევალოთ**, რიბელები იმუშავებენ (ბალაბანსირთი)...

აა > აი: **ლაპარიკით** თავი მტკივა, ვერ **ვლაპარიკოვ** ბევრს (ქვემო მარადიდი); ჩვენ თურქჩე **დევლაპარიკავთ**, ისე არ **დევლაპარიკებენ** (ხება); ჩვენი **ლაპარიკი** სხვათურია, ქლასკურის გურჯიჯეს არ ენცობა (ხება)...; მედჭრა ჰუდუდმა, **ლაპარიკი** ადგა; **ლაპარიკით** თავი მტკივა, ვერ **ვლაპარიკოვ** ბევრს (გომლუქი)...

ეე > იე: თავრობამა **შიეკითხა**, ბადიში ჰადაა? (შერეფიე)...

ხდება ორი თანაბარი ლიაობის ხმოვანთაგან წინას დავინროება. დისიმილაცია, ჩვეულებრივ, კონტაქტურია და რეგრესული.

ოა > უა: იმ დუამ რა'ნდა ქნას, კროხმა თუ არ **გამუარჩია**; დაკრილი პური მაქვან, ახლა **გამუაცხე**, თიბილი; ზორით **გამუაგზანენ** (შერიფიე)...; აქ მალაზიები არიან და **მუაქვან** პური... შეიძლება დაიკარგოს პირისნიშნისეული ან ფუძისეული თანხმოვანიც: ზამთრის შიშა **მუაგროვებდი** (ქვემო მარადიდი); კად თაფლი **მუა** (ადლიე)...

ოე > უე: ქალებმა, **გოგუებმა** ერთხელა ისამებდენ (ბალაბანსირთი); იმან იმფერი კად **გამუაცხოფს**. მე ცოტა არ შიმძლია (ქვემო მარადიდი).

ზოგ სიტყვაში ჯერ ხდება ასიმილაცია და ასიმილაციის შემდეგ დისიმილაცია, ასეთია, **აე > ეე > იე**; ადაში ძირში წყალი და ტალახია, **გიექანა**, ჩეიფლა (ბერძნული)...

ეო > (ოო) > აო: აქეთ რომ ნაკელი ვყრიდი, **შამობრუნდა** და მომხტა (ქვემო მარადიდი)...

ეო > (ოო) > იო: მემრე გერჩექ ჩამოვდა **მიორე** კვირაზე (ერდემლი)...

ეა > (აა) > ია: ყველი ამედლებდი, მანონი **შიაყენეფ**, ძი ფაფა გააკეთეფ (მაჰმუდიე); შაჭმელი **შიჭამენ**, ქათამი გაა-წითლავ; შაჭმელი **შიჭამონ** მათმა გაზუზუნებული, კად...; ერთს – მიქსი და მიერეს – მაქსი (ხება); ჩვენში ვარაჯოდა **შიშა** ვერ მოჭრი (ნურე ოსმანიე); **შიშას** დააპობდენ ბევრი; **მაღშიაგდენ**, წედყანენ; დათვმა მეტი **შიჭამს** (ულიბეი)...

დასტურდება მარცვალთა დისიმილაციური დაკარგვის – ჰაპლოლოგიის შემთხვევა: წელს მარტოდ ბოსტანი მაქ, ისიც ჭყინტათ შევჭამ და **აფერი** (<არაფერი); ეს **ნალა-პადკები** (<ნალაპარაკები) დერსი წერავს; **ფეხშეველა** (<ფეხშიშველა) ვიარე კად ხან (შერიფიე)...

ბ. თანხმოვანთა დისიმილაცია. ცნობილია, რომ „დისიმილაციის შემთხვევები ქართულში უმთავრესად **რ'** ბგერაზე მოდის“ (შანიძე, 1973: 23).

მარადიდელთა მეტყველებაში თანხმოვანთა დისიმილაცია იშვიათია და ისიც **ლ'** ბგერაზე უფრო შეიმჩნევა: **ლ-ლ > რ-ლ**: **წრეველს**, მგონი, თუთხმეტზე ქვეშ (საუბარია ლირაზე – ჩამწ.) არ იქნება (ზემო მარადიდი); ბოსტანში ყველამფერი დათესო'ნა: წვანილები, პამიდორი, **პირპილა** – წარე, ტათლი, ყველანადრი არი, აბა, ჭყინტი, სიმინდი, კარტოფილი, ყველამფერი დათესავ (ბალაბანსირთი)...

სუბსტიტუცია. დასტურდება როგორც ხმოვანთა, ისე თანხმოვანთ მონაცვლეობის შემთხვევები. ესენია:

ე>ო: **იმღონი** წმინდა არ ვიცი (ქვემო მარადიდი); **ამღონი** ანჯახ ვიცი; ასე **ბოვრი** ხალხმა აკეთევს (ხება); იქ **ბოვრი** მაჰალეა (ბალაბანსირთი); აქ **ბოვრი** ლორი არი (ულიბეი); თურქული **ბოვრმა** არ იცოდა (ზემო მარადიდი)...

ტ>ჭ: იმ პორტმა უზამა, **ჭვირთებმა** უზამა... (შერეფი); იარეთ, კაცო, დელიყანი კაცები ხართ, **ჭვირთი** არ წიკავ, იარებით და (ერდემლი)...

ბ>ლ: **ოჯალში** თუ გოვო შვილი არ არი, ის **ოჯალი** დავსილია (მაჰმუდი); ჩვენ დიდვანების **პასულით** გევეთხვით (ახჩაგოჯა); **ჭოროლში** საზანი არი, ლოქო არი, ბუფქლი (ხება)...

მ>ბ: კად **ბზეში** ოთხი დღე, ხუთი დღე იმა'ნა უარო (ზემო მარადიდი)...

ს>ჰ: ამის დიდი დედესა საფეერო ქონდა... ახლა **ჰადმე** არ დარჩა (ზემო მარადიდი); ჩემი ბიჭი არ იამება **ჰადმე** წასლა, მე არ გევერევი (ხება)...

ვ>ბ: ესკი ვიცოდი, ჰამა **დამბინყებია** (ზემო მარადიდი); დედამთილი ჯოჭოელი იყო, **დამბინყდა** გვარი (ქვემო მარადიდი); **გაბინყდება**-და, ბევრი დრო გეძარა; აქ თერ-ზოღლებიც არიან, წაღან **დამამინყდა** (ულიბეი); ზოგმა ჭკვა შუურიეს და ლაპარაკი **დააბინყებეს**; იშტე **მაბინყდება** (ნურუ ოსმანიე)...

მ>ნ: ლამაზი წყალი მოვა იმ ვერში და **იმიტონ** (ზემო მარადიდი); **რატონ** მოხველი და ახლა შიმიყვარდენ და არ'ნა დამავინყონ (ხინკანა); **რატონ** იმნეფს შეხედე? (ულიბეი)...

პ>ბ: ტყემალიც არის და... ქლიავიც არი, **ტყუბა** ქლიავი (ზემო მარადიდი)...

ნ>ლ: ისეთი ფხალი გააკეთებდენ, რომე **სული** გეცემოდა (ზემო მარადიდი); მოვხრაკავთ თენჯერეში თერი

დალი, ჰანად მიწრე დალი, **სული** იქნას კტრებისთინო (ზეგემო მარადიდი)...

ზ>ძ: მანქანაში **ძიხართ**, ჰადმე ყეზა არ გევენენ (ხინწკანა)...

ძ>ზ: ჯილველოდ ნანადდა **იზახვიდენ**... (ზეგემო მარადიდი); **კიკნაზე** ჩვენების სოდადი, იმნებიდან ვარ, აქ დიზდაროლლი, ყარაყადი (მაჰმუდიე)...

ფ>ჰ: თურქეთში რამდენი ვილაეთი არი, **დაჰანტილი** არიან იქა (ზეგემო მარადიდი).

მ>ვ: **წვინდა** დანით დავჭრით (ზეგემო მარადიდი)...

ვ>მ: ჩვენი რესმი გამოჩდა და ჩვენ **გველმეშაპი** გვეგონიან (ნუსრეთიე); ადრე ყველა ვაზირობდა გურჯულად, ახლა **დედმიწყეს** (ეშმე ახმედიე)....

რ>ლ: ორმოზდაშვიდი **ჟალონი** ბაქლავა გავაკეთე მაშინ (ზეგემო მარადიდი)...

ზ>ქ: ჩვენ ისე ვერ **ვიქამთ** (ბერძნევი)...

ვ>ნ: ბალი წვიმამა გახეთქა. ახლა კაკალი არაა, გახეთქა, **დაცვინდა** (ნუსრეთიე)...

ღ>გ: თლათ **გარიბანები** (ღარიბანები<ღარიბები?) დარჩონილან (ადლიე)...

ღ>თ: **ავათაც** არ იყო, **უცფათ** მომიკტა, ჯამთელი, კად ბალანა იყო (ქვეგემო მარადიდი)...

ჯ>ჟ: ნენედ **დაჟდებოდა**, იტირავდა; გელინი მოვდა და ახლა ასე **დაჟდებოდენ** ქენარზე, ბიჭიც **დეჟუდებოდა**; ენწინ ქვედა ხინწკანას **დამჟდარან**; ძირში დასაგები, **დასაჟდომელები**, ისინი წამეველე; ბაბადს ბაბად სუბად იყო, ჟანდარმა, იქიდან წამოვდა, გაავდო, აქ **დაჟდა**, არ დანონდა ჟანდარმა (ბალაბანი)...**ჯ>ჟ** მონაცვლეობა დეზაფრიკატიზაციის მოვლენადაც შეიძლება ჩაითვალოს.

სუბსტიტუციის სხვა შემთხვევებია: კიდევ რა ვიცით? **ზინჯარი/ძინჯარი, ზინჯელა, ქუნცხი, კუჭი (კოჭი)**, ჩიჩვირი ვიცი, თველი ვიცი. ბოვრი არ ვიცი, დამვიწყდა (ზემო მარადილი)...

ბაგისმიერ **ო'** და **უ'** ხმოვნებს ენაცვლება კბილბაგის-მიერი **ვ'**ინი: **უ (ო) >ვ**: ისინი გოგოდან ბაღიშია, ი ჩემი თეგზეა, ანეს და, აქ ყველა**დშინავრებია**; მე ბევრი რამე **ჭკვაში** არ მაქვ; **აქავრი** ქართველები არ არიან: ქართველი არიან, გული აქვან (ბალაბანი); ბათუმი დაჰა კადაო, **აქავრობაზე** მეტი კადაო; ნენემა ასე იტყოდა და დამჩა **ჭკვაში** (ნუსრეთიე)... ბევრი ჭანი გელინები მყავან, ჭანებთან მიცემული **გოგვები** მყავან (ულიბეი); ნადი იქნებოდა, **გოგვები** ერთხელა დადგებოდენ, ბიჭებმა შორიდან უყურავდენ (ადფაზარი)...

ხშირია სიტყვის ბოლოში მჟღერი **ბ'** თანხმოვნის დაყრუება და **ფ'**-დ ქცევა: ჭადი მოვზილავ, ტათა **გავა-ცხელეფ, ჩავდეფ, გაზი მაქ, დავახურეფ, გადავაბრუნეფ, გადმოვაბრუნეფ**, გამოცხვება და ვჭამ ცხელ-ცხელი; შენ **საქმოფ?**; რომ არ მჭირია, არც **ვიმასხოვრეფ**; იმან იმფერი **კადგამუაცხოფს** (ზედა მარადილი)... მე ცოტა არ შიმიძლია; მერე ნაჭრები მექნება, სანთელს **ამოვლეფ** წყალიდან, ფეხს **დავადგმევიეფ** ზედან; შვიდნაირ ძათს და შვიდნაირ ნაჭერს **ვხმართოფ** მაგაზე, მერე ამ ნაჭრეფს მოვჭრი, ცოტ-ცოტას შვაზე შავ ნაჭარს სახჩობელს **გუუკეთეფ**, დიდვანს დავჭრი, **ვუხჩოლეფ** და წითელ ძათს მუუკოჭავ. რამდენს მეტს **უხჩოლეფ**, მეტი კადა, მიერგოს'ნა; ალიქარის სხვას **ვლოცვილოფ**. ქვა **გავაცხელეფ**, წინ-წინ ფახირები იყო, ახლა ფახირი არ გვაქ, ალუმინის მოზდილ ქვაბ **გავაცხელეფ** კარვა, გინდა გობი იყოს, გინდა ქვაბი, ბავშვს თავზე ბადეს წამუახურავ და ნიორწყალიან დავასხამ, ქვაბი

დაკავებული მაქ და დანას ვუტაკუნევ კრუგში და თან ვუკითხვი სამჯელ. ერთ ლოცვაზე ქვაბი ერთი იმხოა. ორჯელ შუელოცავ და მესამეზე ქვაბ ვამხოვ (ქვედა მარადილი)...

ღალ: წასლამდი საჭმელი'ნა გაჭამოთ'ნაო, შორიდან მოხველითო (ხინკანა); გელინო, როდს მოხველი, კად ფეხით მოხველი, აქევრობას შეეჩვიო, კად გელინობა ქნაო (ხება)...

მეტათებისი. გვხვდება როგორც მარტივი, ისე საურთიერთო, ასევე დისტანციური და კონტაქტური გადასმის შემთხვევები: ჯილველოს **ვღმარობთ**; სიტყვები არ მახსოვს, დამაბინყდა, მე ხომ არ **ვღმერობდი?** (ეშმე ახმედი); უნინ **იღმერავდენ**, ყარშიბერი **იღმერავდენ** (ხება); **მემრე** გერჩე ქამოვდა მიორე კვირაზე; **მემრე** ომი იქნა, რუსების საზღვარი მოიჭრა და იმის უკან ნახვარი აქ დარჩა, ნახვარი იქ დარჩა (ადლიე); **ზრუვით** მომქონდენ... [სიმინდი], გზები არ იყო; იმ გოგომა წიმიყვანა და მანავლა სიტყვა „რაფი“, მე ვიძახდი „**მატრუშკას**“ (რუს. მარშუტკა) და ასე უფრო ადვილიაო (ნუსრეთიე)...

ბგერის დაკარგვა. ბგერის დაკარგვა ხშირი მოვლენაა მარადიდელთა მეტყველებაში. ჩვეულებრივ იკარგება თანხმოვნები: **ს, მ, რ, ვ, ხ, ფ, ლ, ჰ, დ, ნ**, იშვიათად – ხმოვნებიც, ზოგჯერ კი ერთდროულად რამდენიმე ბგერა უჩინარდება.

ს' იკარგება: ა) როგორც მიცემითი ბრუნვის ნიშანი თანხმოვანფუძიან სახელებში: ჯენჯირზე **ხორც** დაკიდებდენ; ამსოღ **კაცებ** დევკავებდით, **ასკერ** ჩაბარებდით; ყურძენს დავწურავთ, ვადულებთ, თეთრ **ხაპ** ჩავჭრით, **ლეჩერ** გავაკეთავთ (ბალაბანი)...; ბაირამზე ბევრი ხორცია, ხორცი **საჭმელებ** გავაკეთავთ: **ხორც** გადავხრაკავთ; წურ-

ვილი – **ფხალ** მოვხარჩავთ, გავწურავთ, **კაკალ**, **პილპილ**, **ქინძ** გუდუერევთ; ჰემ მან სვა, ჰემ **სალდათებ** ასვა; სალდათები **ერთმანებ** უყურვენ; **ღარჭ** დუუძახ; **ქათმებ** სიმინდი დუუყროთ; **ჩიტებ** გუუხარდებიან, მოვლენ (ნურუ ოსმანიე)...

ხშირია **ს'**-ს დაკარგვა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმანტში: **ძი ფაფა** გააკეთეფ; **თიხი ქოთანები** იყო; **სიმინდი ღერ** ჩალა ვიტყვით; ამ სოფელში ერთი **ღვინო დაღევა** პრობლემა არაა...; ბაირამზე ბევრი ხორცია, **ხორცისაჭმელებ** გავაკეთავთ...

იკარგება კუთვნილებითი ნაცვალსახელით გადმოცემული მსაზღვრელის -ს მიცემით ბრუნვაში: **ჩემ** სახში მომსლელი უჭმელი არ გაგბანის ამან (ნუსრეთიე); **ჩემ** ქალთან არ მომკლის (ხება)...

ს' თანხმოვნის, როგორც ბრუნვის ნიშნის ან მისი ნაწილის დაკარგვა საკმაოდ გავრცელებული მოვლენაა ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც.

ბ) იკარგება **ძ** პირის პრეფიქსის-: სალდათმა ფიშელი **მიცა**; მოზობელმა თუთხმეტი კვადრატი სახლი **მიცა** საჩუქრათ; თავრობამა არ **მიცემდა**; პურმა თავი **მიცემს**, იმა შიან პარკები **მიცემს**...; რა **ჭირს?** (ნურუ ოსმანიე)...

გ) უჩინარდება **წ** პირის ნიშანის' „არის“ ზმნაში: მოჰარვა ახლაც **არი**; ეს ჩემი შილი **არი**; ჩოქელელიც **არი**, ჩლეჩილი ფედნირიც **არი**, კურუთი აკეთავენ...; სიმინდობა **არი** ახლა (ნუსრეთიე)...

დ) **ს**-ს დაკარგვა ჩვეულებრივია **ის**, **ეს**, **იგი** ჩვენებით ნაცვალსახელებში: **ი** ჩემი თეფხეა; **ე** რიზელია, ლაზი სხვა ჯინსია; **ე** ჩემი შილია, **ე** ჩემი დიდი აბლადა (ზემო მარადიდი)...

აღნიშნულ შემთხვევაში **ს**-ს დაკარგვა ფართოდაა გავრცელებული ქართულ კილოებში.

ე) შეიძლება დაიკარგოს სიტყვის ფუძისეული ს': არ **წორდება**, მეშინია, იმსოდ დამადვა აგზე, ფეხი მომტეხა; მე ისინი არ **ვინავლე**, სხვა ქითბები **ვინავლე**; რუსმა გზანიდაკაცებს, **დევნავლა**'და რამდენი ჯარია; კაცი **სახში** ყოფნაში დედამთილ არ ეამებოდა, არ გამაგზანიდა; გოგომ **წავლობს**, ბიჭებიც ორნავედ არიან ჯერ; სახში **დევნავლეთ** გურჯიჯა, ღარჯებმა გარეთ **ინავლეს**, გურჯიჯა არ **დევნავლეს** (უღიბეი); მე გურჯი არ ვარ, ნენედ გურჯია, **მანავლა**; შევექი ოდუმი მომიტად, აგი მიმიტად... **დევნავლე** (შიფირ ქოვ)...

მ' იკარგება: თანხმონით დანყებული სახელების თავში: **თავრობამა** გუუგნა, ხოჯაავო; თავრობამა არ მიცემდა (ზემო მარადიდი); მაშინ **თავრობა** ვინ იყო. **თავრობაზე** მეტი სოფელს სოფლის მდიდარმა კაცებმა მიხედვიდენ (ზემო მარადიდი); **ჟავე** შედნახევდენ; **სხალი** ბევრი გვაქ: კალმოსათეი, სხალშექერად, ხეჭეჭურად...; ენიშტე, დედი, მე **ძიმე** ვარ თუ ჩემი აბლაღო? ბალდიზმა უთხრა; ჭარხალა, **წვანე** თომათისი – **ჟავეს** ვაკეთავთ; ჩხაველად ყურძენი თქვენებმა ყიდდენ, დავრგი, **ჟავე** გამოვდა; **თლათ** გარიბანები (ღარიბანები<ღარიბები?) დარჩონილან (ზემო მარადიდი); ასე პანად გოგო, არ გავათხოვ, **ჭადი** დაკრა არ იცისო, ანე უძახდა; **თლათ** დიდი ბიჭი ქალაქში ცხოვროფს; სამ **თვარეს** ვლოცულოფ, სამჯელ ერთ **თვარეში**; იქიდან აქავრი **თაშე**დარებოდენ ჩიქუნეთის მილლეფთი; მერე **ძალი** მოვა და გააკეთებს ახალეები. სახში **ძალი** არაა თვარა, მე რამ არ შიმიძლია (ქვედა მარადიდი); **კტარმაც** იქიდან ელის, [სლდეყე] მიცეს'და; ბოსტანში ყველამფერი დათე-სო'ნა: წვანილეები, პამიდორი, პირპილა – **წარე**, ტათლი (ბალაბანსირთი); **წვანე** კაბა მეცვა და თეთრი გადამახურენ თავზე (ახმედიე)...

რ' იკარგება: ა) თანხმოვანთა თავმოყრისას: უშიშრო-
ებამ მუზიკანტობა **იმიკძალეს** (ხება); „აჭარული ხაჭაპურის“
ფორმაც **პტყელძირა** ნავისგან არის აღებული (ულიბეი) ;
კაცი მალე მომიკტა, თვარა... **ახალგაზდა** იყო ჯერ, არ ვიცი,
არ მახსოვს, სამოცისა იყო თუ არ იყო; ღმერთმა თუ ღლე
არ მიცა... **ახალგაზდა** იყო, მოკტა; ის **გემიელი** იყო უმფო,
თიბილ-თიბილი; მერე **გავაპტყელებდით** (ქვემო მარა-
დიდი); ჩამი არი, წიფელა არი, **კო** არის, წყავის არი, აკასია
აქაც არი, ტყეშიც არი, მოჭარ, გიფინება (ულიბეი)....

ბ) ხმოვნებს შორის: წელს მარტოდ ბოსტანი მაქ, ისიც
ჭყინტათ შევჭამ და **აათფერი**; წელს მარტოდ ბოსტანი მაქ,
ისიც ჭყინტათ შევჭამ და **აათფერი**; მაშინ დუხოვკა არ იყო და
აათფერი (ქვემო მარადიდი); ის **გემიელი** იყო უმფო, თიბილ-
თიბილი; ეს **ნალაპაჯკები** დერსი წერავს; წედქცა, მოვლოდა
ჰაცხაადდან ლამეში, წედქცა, დეეცა, სისხლი **შაადვა** დედწყო
(ახმედეი)...

გ) სიტყვის თავში: ბათუმურად, კაცითავად – **თველზე**
მოვა...; ერთი ქალმა ნუხ-ფვილამბერთან მოსულა და
ხებერი მომეცი მეო, **ძე** უნიკვიდა ფვილამბერს (ნუსრეთიე);
ახლა **ძე** გახდა, წინ ხობოს მივართვი, მემრედენი
მოვწველე იმტე; **ძალი** ბიჭმა შიარჩია, შუეყვარდა (გულ-
დიბი) // **რძალმა** თხილი კრეტს თურქეთში (ქვედა
მარადიდი)...

შეიძლება ერთი ბგერის გაჩენამ გამოიწვიოს მეორე
ბგერის დაკარგვა: და **უმფო** კადა შენი გამოცხობილი
(ხინწყანა)...

ვ' იკარგება: ა) ფუძეში თანხმოვანთა შორის: მე დვენა-
ხეო, სედიყამა **ბავში** უუნევია და წედყვანაო; ახლა ჩემი
ბაბუად რომე ცამეტი **ბავშით** წევდა, ერთი გზაზე მოკტა

(ზედა მარადილი); ართვინის **ზეიდან** სოფელია, მამანწინ-
დას წინ (ხება)...

ბ) **გზავნა'** ფუძეში ა' ხმოვნის შემდეგ: რუსმა **გზანილა**
კაცებს, დეენავლა'და რამდენი ჯარია; გოგო **გავგანილი**
მყავდა... იმთერი ნისლი იყო, აქედან იგზე კაცი ვერ იცნობ-
დი; ჩემი ნენემა არ **გამავგანილენ** ჰადმე ლელეებში, ფერები
იქნებაო...

გ) რიცხვით სახელებში: მე **ექსი** ბალანა მყავდა და ერთი
ამ ბარაუჩი ყაზა იქნა და მიმიკტა ერთი შვილი; ჩემი ბაბოს
ექსი შვილი ყავდა (ეშმე ახმედიე); დედედს ძმები ჩვიდმეტ-
თრამეტი წლით ადრე მოვდა (ეშმე ახმედიე)...

თანხმოვანთკომპლექსში იკარგება **ხ', ფ', ლ'**
თანხმოვნები:

იკარგება **ხ'**: დამნიფებული თუ არაა, ვერ შეჭამ,
მოგარჩობს...; ცამეტი ბავში, ორი წლიდან დანყობილი
თუთხმეტ წლამდი; წრეველს, მგონი, **თუთხმეტზე** ქვეშ
(საუბარია ლირაზე – ჩამნ.).

იკარგება**ფ'**: ჰემ მადხოში, ჰემ **ქვილი** იქნებოდა; **ვაქვევთ**
და წისქვილზე...

იკარგება**ლ'**: ჩვენ ასე, წვიმა დამანაჰენ, **სახში** წამუალთ;
იმას **სახში** რუმე გაატანდენ, მის **სახში** წედლებდა (ზემო
მარადილი)...

ჭ' იკარგება როგორც ირიბი ობიექტური პირის პრე-
ფიქსი: ხელიც თოფალი **ქონდა**, საქმე ვერ იჯებოდა; **ქონდა**
ერთი ორმოზდაათი მეტრო თოკვი; დედედ თუჯარი იყო,
მაღაზა **ქონდა**; ბალანას გონჯი ავადველობა **ქონდა**; ამას
კოკოლეთხევი **ქვია** (ზემო მარადილი)...

ღ' იკარგება **სად'** (>**ჰად**) გმნისართში: სხვა **ჰა** დიგინახავ,
დეიდავო (ქვემო მარადილი); იმლონი გურჯი **ჰა** ვიცვი, არ
მგონდება, მბინყდება, ჭოვ! (ახმედიე)... ასევე: დამაბინყენ

ყველამფერი ჩვენ **დეჯალმა** (დედჯალი//დერჯალი).
დეჯალი მუსლიმების დუშმანია (ნუსრეთიე)...

ნ' იშვიათად იკარგება და ისიც -კენ' თანდებულის
ბოლოკიდურა პოზიციამი, თუმცა შენარჩუნებულაც ხშირა-
დაა: ასე, ზომო, **სოფლებისკე** ქალი არ მიცემდენ, არ
გავათხოვდით (ზემო მარადიდი); **ზედთკე** ბოვრი ჩაი არი
(ზემო მარადიდი)... // ჩვენი უკან, დაჰა **ზედთკენ** არათ-
ოლლი იყო (მაჰმუდიე)...

ხშირია ორი ბგერის დაკარგვის შემთხვევები: არ
მიქნიაო, **მარა** (<მაგრამ) წამოვალო; რუსის ყურძენივო,
იტყვიან, **მარა** იქიდან მოსულია (მელენი აღზი); ავათაც არ
იყო, უცფათ მომიკტა, **ჯამთელი** (<ჯანმრთელი), კად ბალანა
იყო; **გვალი** (<მრგვალი) თავები რომაა ტარში, ჩავასხამ;
ნენედან მახსოვს, დანახული არ **მაქ** (<მაქვს); ახლა
იმფერი ფიქრი ჰა **მაქ**; სიცოცხლეში ერთი'ნა გადმოვდე,
ჰამა ქედფი არ **მაქ**; ძროხა გვყავს, ბახჩა **გვაქ**, სიმინდი **გვაქ**;
ახლა ი ჭკვა არ **მაქ**, დავბერდი და; ბახჩა **გვაქ**, სიმინდი
გვაქ...; დედამა რაცხაც მეტყოდენ: შენ **ეს'ნა** (<უნდა) ქნა, შენ
ეს'ნა ქნა, იმას ვიქმოდით (ნუსრეთიე)...

კად გვხვდება **კარგად** ზმნიზედისა და **კარგი** ზედსარ-
თავის მნიშვნელობით, რომელიც მთელი სამხრული
მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი: წალან **კად** იყავით,
ახლა რა იქნა, რაისთვინ წედკინდლეთ? (ნუსრეთიე); კაცზე
მეტი **კად** არ'ნა თქვაო, არ'ნა მუულობოო, არ შექჩესო.
კარი'ნა დუუტოო, დანლლიშობაქნას...; მე სიძეები **კად** მყავს
და ძალიც **კად** შემეყრება, ალლაჰა პუქერ (ნუსრეთიე)...

მარადიდულში იშვიათია **ხმოვანთა დაკარგვის**
შემთხვევები:

ა) ი' იკარგება **ვიდ** ფუძიან ზმნაში: **წევლოდაო!**; გოგო
თხოვნაზე **წევლოდენ** დიდვანები, წინ ბიჭები არ **წევლოდენ**

(ადლიე); ენწინ ქალები **წევლოდენ**, გადანწყვეტდენ, მერე კაცები **წევლოდენ**, აჩუქვებდენ (უღიბეი)...

ბ) ი'-ს დაკარგვა მოსდევს ასიმილაციას: დედებმა **გეარენ** აქა (შერიფიე); ჩვენ თურქჩე **დევლაპარიკავთ**, ჩვენი ლაპარიკი სხვაფურია, ქლასკურის გურჯიტეს არ ეწყობა: მარადიდის მაჰალეები **გევსენო?** (ნურუ ოსმანიე); ახლა **დევჭირავ** თუ? (ნურუ ოსმანიე); იშტე ტიკნაძეები არიან, ჰამა არ **გევსან**; ისინი თავლია'და მოვდონ, პანტალონები'და ეცვან და მე'და **ჩევცვა?** (ერდემლი); ვინმე მოვა, **გედევსვი** და იქნა... შვილი წელი ერთხელად ვიყავით, იმის უკან **გევყართ**; ნავში'ნა დადგეო თუ წეხვიდეო... (ხება)...

გ) ი' იკარგება სხვა შემთხვევაშიც, რომელიც შეიძლება გამონაკლისად ჩაითვალოს: ამის დიდი დედესა **სათექრო** ქონდა... ახლა ჰადმე არ დარჩა (ზემო მარადიდი)...

ე' იკარგება სიტყვაში – **ნახევარი**: გურჯი **ნახვარი** ვიცი, დანი (ნურუ ოსმანიე)...

ასევე განუსაზღვრელობით **რამე'** ნაცვალსახელში, როცა ის უარყოფითი **არათფერი** ნაცვალსახელის მნიშვნელობითაა გამოყენებული: **რამ** არ გამიმღერა (ნუსრეთიე); შენ ჭკვა არ ქონებია, შენ **რამ** არ გინდა დანერა, შენ გიგითავებია სიცოცხლე **რამ** არ მაძლევენ რომ!; **რამ** მასკან ჯება არ მიმივდეს?; ახლა ბოსტანში ჰიჩ **რამ** არაა; ნენე-ბაბამა შენ გონჯი **რამ** ხომ არ გეტყვის; მე **რამ** არ შიმიძლია; ხაზირი ვჭამ, მეტი **რამ** არა (ზემო მარადიდი).....

უ' იკარგება ნაწილაკის მნიშვნელობით გამოყენებულ **უნდა'** ზმნაში: **სანდა** წევდე, არ ვიცი (ხება); ახლა **რანდა** ქნა? (ნუსრეთიე); მიორე დანიშნული მყავს, ზამთარში მეყვანო'ნდა იშტე (უღიბეი) ...

ერთმანეთის გვერდიგვერდ გვხვდება როგორც **უნინ**, ასევე **წინ'** ზმნიზება: იქიდან წამოსლა ყოფილა; სოფელი

წინ მალლა იყო, ახლა თელგან გეგესო (ნუსრეთიე)/ზათი უწინ ფხალი და ლობია იყო ბაშ დემელი (ემშე ახმელიე)...

იშვითად იკარგება: არ **მგონდება** იშტე (ულიბეი); ბელელიე ბაშქანის სახელი არ მახსოვს, **დამმინყდა** (ბალაბანი); ასე წერია **ქითბებში** (ბალაბანი)...

ბგერის გაჩენა. მარადიდულ კლარჯულში არ არის იშვითი ბგერის (ძირითადად თანხმოვნის) განვითარებაც:

ვ' ბგერა განვითარებულია: ა) სხვათა სიტყვის ნაწილაკის, ო-ს წინ: თავრობამა გუეგნა, **ხოჯაავო**; **კუდიანივო** ახლა აღარ ვიძახ (ულიბეი); **ნენევო**, **შენო დახარჯავო**, მე შიგინახო...; სხვა ჰა დიგინახავ, **დეიდავო** (ქვედა მარადიდი)...

ბ) ხმოვნებს შორის ან თანხმოვნის მეზობლობაში: ხებას გურჯების ლაპარიკვი და მარადიდის **ლაპარიკვი** სხვაა; კვირაზე'ნა ნავსულიყავი, კვირაზე ვერ წეველი, ჩემი კაცი **მუშავობაზე** მურღულში წევდა; ჩემი კაცმა რამეს არ **მეტყვოდა დიდვანებთან**; იმღონ საქმეებში **მუშავობდა**; საქმობენ, **მუშავობენ** თეელი; ბიძამ დაჰა ბევრი **ამბეები** იციან 9ქვედა მარადიდი); გოგო თხოვნაზე წევდოდენ, წინ ბიჭები არ წევდოდენ. ენწინ ქალები წევდოდენ, გადანყვეტდენ, მერე კაცები წევდოდენ, **აჩუქებდენ**; **ყორავოსაც** გავკრავთ...; მე **ვიმუშავო**, შენ შეხედავ, შენ **იმუშავო**, მე შეეხედავ; აქიდან აღლიაში ყანა არ **დეფჭირვება**, ჭკვა ნოხსანი, ახლა დეფჭირავთუ? (ნურუ ოსმანიე); გუშინ ჩად **კრეფვაზე** მოსული იყო (ქვემო მარადიდი); ბალნების **გაჩენვამდე** თლათ ასე ვილაპარიკვებდით, ბალნები გიმიჩდენ თურქჩიზე გადავატრიალეთ (ხება)...

მ' უმეტესად ჩართულია განსაზღვრებით ნაცვალსახელში – **ყველამფერი**, გვხვდება სხვა შემთხვევებიც: მე რამე კეთება არ ვიცი, ახლა დავბერდი, ნენი, უწინ **ყველამფერი**

ვაკეთებდი. ახლა ხაზირი გოგომ მეგტანა: კადმალი, მანონი, **ყველამფერი** და ვჭამთ და ვართ; ბოსტანში **ყველამფერი** დათესონა: წვანილები, ჰამიდორი, პირპილა – წარე, ტათლი, ყველანადრი არი, აბა, ჭყინტი, სიმინდი, კარტოფილი, **ყველამფერი** დათესავ; რამ არ ვიცოდი, იმსოვ დამანავლა **ყველამფერი**; **ყველამფერი** ლამაზი მაქვან; შაჭმელი, **ყველამფერი** გაზავდებოდა (ზემო მარადიდი)...; მოვდა ნიკოლაი და **იმცხოვრა** ხალხმა. ხალხს შეღავათი მიცა (ქვედა მარადიდი); **უმფროსი** ბიჭი ბათუმში მყავს, ერთი დიდი იგზე მყავს, მოზობლათ (ქვემო მარადიდი)...

რ' -ს განვითარება იშვიათია, შეინიშნება თითო-ორო-ლა შემთხვევა სიტყვის თავში: **რეყვანი** ირანკურავს მოვა, შორ არაა ძროხა, **რეყვანის** ხმაა (ადათაზარი).

წ' ჩნდება ძირითადად ზმნებში სხული თანხმოვნის შემდეგ: ღმერთმა გახარებული **გამყოფნოს**, კად ბედი მოქცეს; ჯამიე კარიდან ლელე-ლელე ზედთ წუყყანია, იქ დუუყდუმლია, **ულაპარიკნია**, **ულაპარიკნია**, გათენებას გუუშვიან (ნუსრეთიე)...

ხმოვანთაგან ჩაერთვის **ი'**, **ო'** და **ე'**, რომელიც უფრო სრულხმოვნობით უნდა აიხსნას: ის გემიელი იყო უმფო, **თიბილ-თიბილი**...; **კიბილი** ვერ გეგვეთე და ღარჭები მეკინტლებიან (ახმელიე); ძროხის ღარჭი – **ხოხო** (ადათაზარი); სალტეში **ხოხოს** შევავდებდით გაზდომამდი, მერე დავაბმიდით (ულთბეი); ახლა იმის მამამისმა ძალიან დიდი პატივი **მეცენ**; ორი-სამი წელიწადია **ჯამიეში** ვერ მივალ (ჩიჩექტინარი); ჩვენ **რომე** სკოლაში მივედით, თურქულად არ ვიცოდით; საზღვარი **რომე** ჩეგვილტა, ჩემი ბიბი აქ დარჩა (ზემო მარადიდი)...

კონტამინაცია. კონტამინაციის ნიმუშები ცოტაა და ამათ-
გან ნაწილი კომბინირებული აფრიკატიზაციის შედეგადაა
მიღებული:

ღმ >ძ: ვთქვი, ახლა ამ ქალს რა უნდა? გაფხედავ,
გვერძე დიმიდვა (ნუსრეთიე)...;

ვა>ო: **მარტვაჲ** რომ ვიქნებოდით ოდაში, იქ დემე-
ლაპარიკებოდა (ულებიე); მე **მარტვაჲ** ვარ, ისე იქნა
(გობლუქი)...;

ვე>ო; ვე>უ: ჩემი ერთი ბიჭი **ქომო** ცხოვრობს (ქვემო
მარადილი); **ქომო** ბოსტანში მაკიდონი დავთესე, სიმინდი,
ლობიო, ხაპიც დარგილი მაქ (ხინკანა); **ქუმოჲ** სოფელიც
გურჯია, ახლა გადარეველია, იქავრი სახელები აქ მუუტანიან
(ბალაბან სირთს გულისხმობს, ზემო მარადილის უბანს –
ჩამწ.).

როგორც საანალიზო მასალიდან გამოიკვეთა, მარა-
დიდულ კლარჯულ მეტყველებაში ძირითადად გვხვდება **ღ**
და უმარცვლო **უ** სხვადასხვა პოზიციაში. **ღ** უმეტესად
სიტყვის ბოლოში ა', ე' და იშვიათად ო' ხმოვნების შემდეგ,
ასევე, ხმოვანსა და თანხმოვანს ან ხმოვნებს შორის.

უმარცვლო **უ'** მარადიდულში, ისევე როგორც სხვა
სამხრულ კილოებში, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად
არის მიღებული.

ფონეტიკურ პროცესთაგან დამახასიათებელია: ასიმი-
ლაცია, დისიმილაცია, სუბსტიტუცია, მეტათეზისი, ბგერის
დაკარგვა, ბგერის განვითარება. გვხვდება ანალოგიის,
აფრიკატიზაციის, დეზაფრიკატიზაციის, სრულხმოვნობისა
და კონტამინაციის შემთხვევებიც, თუმცა ბგერის დაკარგვა
ყველაზე ხშირი მოვლენაა. ჩვეულებრივ იკარგება
თანხმოვნები: **ს, მ, რ, ვ, ხ, ფ, ლ, ჰ, დ, ნ**, იშვიათად –
ხმოვნებიც, ზოგჯერ კი ერთდროულად რამდენიმე ბგერა

უჩინარდება. ასევე ფართოდაა გავრცელებული რეგრესული მიმართულების ასიმილაცია, ძირითადად, ხმოვანთა და იშვიათია დისიმილაციის შემთხვევები.

გამოყენებული ლიტერატურა და შემოკლებები

კლარჯ. – მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, მ. ჩოხარაძე, თ. შიომვილი, შ. მამულაძე, რ. ხალვაში, ნ. მგელაძე, ზ. შაშიკაძე, ჯ. კარალიძე, კლარჯეთი, თბ.

შავშ., 2011: – მ. ფალავა, თ. შიომვილი, შ. მამულაძე, მ. ცინცაძე, მ. ჩოხარაძე, ზ. შაშიკაძე, ნუგზარ ცეცხლაძე, თ. ფუტკარაძე, მ. ბარამიძე, ჯ. კარალიძე, ვ. ჩოხარაძე, შავშეთი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ინსტიტუტი, მონოგრაფია, თბ.

ფალავა, 2017: მამია ფალავა, მაჭახლეელი მუჰაჯირები, ბათუმი, 2017.

ნიჟარაძე. 1975: – ნიჟარაძე შოთა, ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათუმი, 1975.

კუბლაშვილი, 1959: – კუბლაშვილი კ., ძირითადი ფონეტიკური პროცესები ქართული ენის დასავლურ კილოებში, ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XIX, 1959.

Natela Phartenadze

Phonetic peculiarities in the Maradidi Klarjuli

Summary

In terms of phonetic processes, the following is characteristic to the speech of Maradidi Klarjuli: assimilation, dissimilation, substitution, metathesis, loss of sound, sound development. Cases of analogy, affrication, deaffrication, full-vowel and contamination are also found, although cases of sound loss, emergence and regressive assimilation of vowels predominate. As for the sound composition, α and η without syllable are confirmed. Out of morphological peculiarities we can single out: